

helynévadásban betöltött szerepe csekély, ezzel szemben közszei elemek s bennük élő és kihalt tájszavak vesznek részt nagymértékben a névadásban, valamint az államnyelv hatása is egyre erőteljesebben kimutatható a névhasználatban. A nevekben jelentkező szlovákizmusokat két típusra osztottam: az elhomályosult szlovák közszevákéra, amelyek teljesen beépültek a magyar névkincsbe, illetve az utóbbi évszázad államnyelvi hatásából adódó párhuzamos névhasználatára, mely egyre inkább kiszorítja a magyar elnevezéseket.

A szocialista nagyüzemi gazdálkodás a magyar névanyagot számottevően nem csökkentette, mert főként ezeket a neveket fordították le az államnyelvre, a szlovák nyelvhasználó által értelmezhetetlenek szlovák helyesírással közölték a térképeken. A térképadatokból kiderül, hogy ezek a megnevezések a vidéken korábban létezett tájszókat őriztek meg, és szinte változatlan formában jelennek meg (*Salga* ~ *Šalga*, *Kurdok*, *Poronna* ~ *Porona*, *Csetertek* ~ *Četerty*), vagy meglévő szlovák közszeóval azonosították a térképkészítők (*Heréb* ~ *Hrib* 'vargányagomba'), s ezt vezették rá a térképekre. A külterületi megnevezéseknél szembeötlő, hogy a mai gazdálkodás egyáltalán nem jelenik meg a helynevekben. Alaktani szempontból fontos tájjellemző vonás a viszonszós és viszonyragos szerkezetek gyakorisága, a többesjelű és ragos alakok névkövéletté válása.

Adattár. – Zoboralja 15 településének teljes körű földrajzi névanyagát tartalmazza. Helységenként tárgyalom a névanyagot, a helységekhez térképet csatolva, s ezen számmal azonosítva minden helynevet, ezáltal minden adat visszakereshető. Az egyes falvakon belül különválasztom a belterületet és a külterületet. Az egyes helységekhez rövid történeti és néprajzi tájékoztatás kapcsolódik.

A kiadványt a névrészekre is kiterjedő **névmutató** és a **bibliográfia** zárja.

GASPARICSNÉ KOVÁCS ERZSÉBET: A ZSÁMBÉKI-MEDENCE TÖRTÉNETI ÉS MAI HELYNEVEINEK VIZSGÁLATA

Budapest, 2002. 276 lap (77 l. adattár)

Témavezető: Hajdú Mihály

Opponensek: Vörös Ottó, Hoffmann István

Védés: 2003. december 19.

A dolgozat célja a Zsámbéki-medence történeti és mai helyneveinek összegyűjtése és elsődlegesen nyelvi szempontú elemzése. A téma választását indokolta, hogy bár az országos helynévgyűjtés a legtöbb megyében már lezárult vagy lezárulóban van, Pest megyében, ezen belül a Zsámbéki-medencében sem történt meg ez idáig a nevek módszeres felkutatása, illetve rendszerezése, jóllehet a régió központi elhelyezkedése, sajátos történelmi és gazdasági helyzete a helynévkutatás és -elemzés szempontjából is sok tanulságot hordoz. A feldolgozáshoz gyűjtött történeti adatokat oklevelekből, kataszteri térképekről, úrbéri iratokból, képviselő-testületi jegyzőkönyvekből, helynévtárakból merítettem, a források részletes bibliográfiáját külön fejezetben adom meg. A mai névanyagot helyszíni gyűjtéssel, helynévtárak, valamint az 1980-as években született kéziratok felhasználásával tartam fel. A dolgozathoz adattár is tartozik, amely a történeti és a mai neveket egyaránt tartalmazza.

A *Zsámbéki-medence* megnevezés elsősorban földrajzi egységre vonatkozik: a fővárostól nyugati irányban fekszik, északról a Pilis, délről az Etyeki-dombság, keletről a Budai-hegység, nyugatról a Gerecse, délkeletről a Tétényi-fennsík, délnyugatról pedig a Vértes határolja. A területen található települések történetét, gazdasági és társadalmi szerkezetét megismerve azonban az volt a feltételezésem, hogy a községek összetartozása a helynévi anyagban is tükröződik majd. A tapasztalatok összegzését külön fejezetben végeztem el, eredményeimet más területek névanyagával is összevetettem.

A helynevek leíró elemzésében HOFFMANN ISTVÁN modellje alapján helynévfajtként funkcionális-szemantikai, valamint lexikális-morfológiai elemzést végeztem. A funkcionális-szemantikai elemzéssel a denotátumok tulajdonságai és nevük közötti összefüggéseket vizsgáltam. A lexikális-morfológiai elemzéssel a funkcionális névrészek nyelvi felépítését állapítottam meg. A kétrészes nevek részeinek nyelvtani viszonyát szintagmatikus elemzéssel tártam fel. A nevek keletkezésének vizsgálatát a szintaktikai szerkesztés, a morfológiai szerkesztés, a jelentésbeli névalkotás, a szerkezeti változás, valamint a névátvétel típusainak felhasználásával végeztem. Az írásbeli forrásokból és a szóbeli adatgyűjtéssel feltárt 2733 nevet névfajtként mennyiségi és minőségi szempontból is megvizsgáltam. A vizsgálat néhány tanulságát az alábbiakban közlöm.

A területen ma kilenc község található. Nevük személynévi, törzsnévi, illetve köznévi eredetű, egy- és kétrészes nevek egyaránt találhatók közöttük (*Tök, Biatorbágy*).

Az általam összegyűjtött helynevek csaknem fele 1 157 (42,33%) határnév. Ezek csaknem egyötöde (226) német. Mind a magyar, mind a német nevek keletkezésében döntően a szintagmatikus szerkesztés játszott szerepet, bővítményrészeik nagy része helynév vagy helynévi származék, amely az adott területnek valamely más területhez való viszonyára utal. Az 1 157 névben az egyrészes nevek, illetve a kétrészes nevek alaptagjai 300-féle lexémával fejeződnek ki. Az alaptagok csaknem háromnegyede az objektum fajtáját jelöli meg, a fennmaradó egynegyed részen belül a külső körülményre (elsősorban a növényzetre) utaló alaptagok aránya a legnagyobb.

Magas a lakott területek (24,73%), valamint az építmények nevének (24,69%) aránya is. A lakott területek nevei között részletesen vizsgáltam a ma élő utcanevet. A teljes utcanévnyagnak 27,08%-át alkotják az emlékállítási céllal adott nevek. Ez az arány jóval kisebb a HAJDÚ MIHÁLY által 1983-ban 84 falu 637 utcanévére kiterjedő vizsgálatában megállapított 82,3%-os előfordulásnál (l. Névtani Értesítő 8: 32–49). Tapasztalataim azt mutatják, hogy kevés név maradt fenn a régi népi névadásból, örvendek viszont, hogy az újabb hivatalos utcanévadásban egyre nagyobb a természeti környezet szavaiból alakult nevek száma, amelyek egy része konvencionális funkciójú, más része pedig ténylegesen utal a környezetre. Több településen is tapasztalható az újonnan létesült utcák elnevezésében a tájékozódást segítő névbokrosítás jelensége. Az építménynevek csoportjában jellemző az épület valamilyen sajátosságára, funkciójára, tulajdonosára vagy a benne működő intézményre való utalás. A két mai nagyközségben, Biatorbágyon és Zsámbékon e kategóriában régi háznevek is maradtak fenn elsősorban az idősebb korosztály névhasználatában.

A víznevek és a domborzati nevek a teljes névnyagnak csak kisebb hányadát alkotják, más nevekben, elsősorban a határnevekben való felhasználásuk azonban jelentős. Az alaptagként vagy egyrészes névként előforduló vízrajzi köznevek nem mutatnak nagy

változatosságot, a felszín alatti vizek gazdagságával összefüggésben viszont nagy a *forrás*, illetve a *kút* alaptagok megterheltsége. A terület domborzati neveinek többsége kifejezi a hely valamilyen sajátosságát, tényleges tulajdonságát, külső körülményekhez, helyhez való viszonyát. A hely tulajdonságának kifejezésére legnagyobb számban köznévi és melléknévi bővítményrészek szolgálnak. A köznevek csoportjában a növény- és állatnevek mellett az anyagnevek, építménynevek is nagy számban fordulnak elő, de jellemző olyan egyéb köznevek felhasználása is, amelyek metaforikusan utalnak a térszínforma valamilyen tulajdonságára.

Mivel a kilenc községből ötben a 18. századi betelepítések következtében 1945-ig jelentős volt a német nemzetiségűek száma, ezért a nevek összegyűjtése és elemzése során a német neveket is figyelembe vettem. A nevek továbbélése, aktív használata, illetve passzív ismerete településenként különböző mértékű, bár általában tapasztalható a hagyományok összegyűjtésének és őrzésének igénye (Perbál és Zsámbék község német nyelvű helytörténeti monográfiája is külön fejezetet szentel a helynevek bemutatásának).

A helynevek gyűjtésével és feldolgozásával célt volt az is, hogy feltárjam, mit jelent e terület fővárosához közeli fekvése a nevek megőrződése, fennmaradása szempontjából. Ezért kérdőívek segítségével a névanyag aktív, illetve passzív ismeretét több korosztályban is vizsgáltam, s vizsgálataim eredményeit a községek mai településpolitikájával összefüggésben külön fejezetben elemeztem. Az elvégzett felmérés, illetve az adatgyűjtés azt jelzi, hogy a korábbi helynevek fennmaradása szempontjából a terület „veszélyeztetettnek” számít, ugyanakkor – igaz, egyelőre inkább csak hivatalos névadással – nagyobb számú helynév születése várható.

Munkám illeszkedik a helynevek Pest megyében jelenleg még folyó gyűjtési munkálataihoz, az adattárban szereplő történeti és mai helynevek részét képezhetik a majdani Pest megyei adattárnak, a helynevek feldolgozása pedig talán hozzájárulhat a nagyobb terület névrendszerének megismeréséhez is.

KOI BALÁZS: SZEMÉLYNÉVADÁS TISZABEZDÉDEN (A REFORMÁTUS EGYHÁZI ANYAKÖNYVEK ALAPJÁN) 1766–2000.

Budapest, 2003. 142 + 10 lap melléklet

Témavezető: Hajdú Mihály

Opponensek: Farkas Tamás, Sebestyén Árpád

Védés: 2004. június 4.

Megjelenés: Koi Balázs: Személynévadás Tiszabezdéden (a református egyházi anyakönyvek alapján) 1766–2000. Magyar Névtani Dolgozatok 197. Nyíregyháza, 2005.

171 + 10 l. melléklet

Témaválasztásom személyes motiváción alapul. Kutatásom helyszíne szülőfalum, a Tisza mellett fekvő 2063 fő lakosú Tiszabezdéd község (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). A falu 18. század végi, 19. és 20. századi rövid településtörténetének ismertetése során szólok a református lakosság számának alakulásáról, mert forrásaim a református